

SKANSEN 125 FATABUREN

SKANSEN 125

FATABUREN

2016

2016

SKANSEN 125

Red. Charlotte Ahnlund Berg & Anders Carlsson

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN - Nordiska museets och Skansens årsbok - är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

NORDISKA MUSEET

SKANSEN

Fataburen 2016

Nordiska museets förlag

Box 27820

115 93 Stockholm

www.nordiskamuseet.se/förlag

www.nordiskamuseet.se/fataburen

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktörer Charlotte Ahnlund Berg och Anders Carlsson

Bildredaktör Marie Tornehave

Bildarkiv och fotograf på Skansen Marie Andersson

Bildbehandling Karolina Kristensson och Peter Segemark

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Översättning Alan Crozier

Omslagets framsida Pedagogen Maja Adolphson vid Bergsmansgården. Byggnaderna där kommer från Nora bergslag i Västmanland. Foto: © Marie Andersson, Skansen.

Tryck och repro Italgraf Media AB, Stockholm, 2016

ISSN 0348 971 X

ISBN 978 91 7108 584 9

KAN V I!
ANDAS OM
15 år?

Moderna tider

Skansen nyss och framöver

MAJA HAGERMAN är författare och vetenskapsjournalist.

Det blir lätt att man går till sig själv, sina egna förväntningar och minnen när man tänker på Skansen i framtiden. Jag växte upp mitt i Stockholms city, och minns hur jag som mycket liten tappade bort min pappa vid Bollnästorget, blev hittad av främlingar och uppsatt på den stora stenen, som sedan kallades »Stora gråtstenen« i min familj. På nästan samma plats försvann min egen tvååring, trots kycklinggul overall, och jag minns hur kallsvetten rann innan jag hittade honom i ett smalt mellanrum mellan husen där han smitit in för att leka kurragömma med oss.

Någon släktgård på landet hade jag aldrig, ingen mormor som satt vid vävstolen och vävde handdukar. Men på Skansen har jag sett hur det går till, hur man förvandlar linblommans stjälkar till något som obegripligt flinka fingrar kan spinna tråd av, och jag har sett den bli vävd. Mina söner var väl inte riktigt lika intresserade av att titta som jag. Men det fanns en tid då de var små, innan filmer och dataspel tog över, då det gick att locka med dem. Själv kom jag hem med en känsla av äventyr i det lilla, som kunde följa med ända in i köksskåpet där mina egna handdukar låg. Vid närmare påseende hade de ju alla sin egen historia, någon ett auktionsfynd, en annan en nyinköpt dyrbarhet och någon ett arvegods, hemvävd

◀ Demonstrationer var ett vanligt inslag i 1970-talets Sverige. Foto: Gösta Glase, © Nordiska museet (NMA.0052298).

Bondkomikern »Jödde
i Göljaryd« (Karl
Petter Rosén) på den
omskrivna stenen.
Foto: Hélène Edlund,
Nordiska museet
(NMA.OO77377).

för länge sedan av en avlägsen släkting utan namn. Så jag manglar dem ömt och tänker på händer som handskats med handdukar i andra tider. Läger in dem i skåpet i en prydlig liten trave, som en hemlig skatt av kvinnohistoria, att veckla ut, hänga upp och syna vävens tunna trådar i.

Skansen handlar för mig om ett slags djupseende. Att kunna se djupare in i sin egen vardag, och uppfatta något kring, bakom och inuti den. Hur livsvillkor ändras och ens eget liv obevekligen är intrasslat i en stor, framrullande förändringsprocess. Precis som

mina farföräldrars varit och mina barnbarns kommer att bli. Att ta med barnen till Skansen kan handla om det, att fundera över den framrullande tiden och andra tiders sätt att leva och göra saker på.

Helst går jag där på vardagar, när strömmen av besökare inte är så stor, eftersom det helt enkelt är mer intressant att besöka kulan i fåboden om man inte är så många där inne samtidigt, när hon tar vara på färskmjölken, kärnar smör, silar ostmassa och kokar mes-smör av vasslen och annat man känner igen från sin egen frukost.

Trädgårdarna är också ett måste. En favorit är den bakom Skånegården, särskilt anlagd för fjärilar och humlor. En annan är Örtagården med ricinväxtens stora flikiga blad. Om Apoteket strax intill är öppet så går jag in där för att se på ricinoljan och läkemedlens hantverk på 1700-talet. Man kan bli kvar länge och titta på bearbetningen av osannolika och ibland rent giftiga ingredienser. Hur de doseras på milligram, mosas och formas till tabletter. Badrumsskåpet där hemma flimrar förbi. Inte tänker man så ofta på hur piller blir till egentligen – eller på hur tacksam man borde vara över att slippa en del gamla medikamenter. Tänkvärt, om någon tror att allt på Skansen handlar om att det var bättre förr.

* * *

Under mina Skansenbesök tänker jag också rätt mycket på hur det var när Artur Hazelius började bygga upp museet i det fria. Till Skansens hundraårsjubileum för tjugofem år sedan gjorde jag nämligen en historisk dokumentär för Sveriges Television, och ägnade ett fantastiskt arbetsår åt att bli närmare bekant med Nordiska museets magasin och Skansens olika förråd och miljöer. Jag letade i brevsamlingar och gamla arkiv för att få veta hur Hazelius gick till väga, och för att kunna göra mig en bild av invigningsåret 1891. Hur parken kan ha sett sig när besökarna möttes av levande människor i riktiga byggnader, i stället för av dockor uppställda i kulisser som på Nordiska museet. I Kyrkhultsstugan var det en flicka från Blekinge som berättade på äkta mål när hon visade runt i stugan, och vid Morastugan var det en dalkulla som tog emot.

Jag upptäckte också en del underligheter, som inte riktigt passade i tv-programmet, men som jag packade ner i en kartong och då och då har tittat på sedan dess. Överst i lådan ligger en gammal Skansenkarta från 1890-talet tillsammans med några lika gamla texter om idéer, som från början fanns, om vad Skansen skulle kunna vara. En tanke tycks ha varit att man skulle gestalta hemmets utveckling på ett slags mytiskt sätt, i olika faser från »urhemmet« och framåt. En man som senare blev ledande rasforskare och sysslade med teorier om urhem och ursprung, Carl Magnus Fürst, var i ungdomen även verksam en tid hos Hazelius innan han blev professor i anatomi i Lund. År 1884 skrev han en artikel om intressanta ryggåsstugor som han hade sett i Blekinge. Kyrkhultsstugan, som i dag finns på Skansen, omnämndes men också ett annat hus, Stenstugan, som numera nog är Skansens mest obemärkta. Den byggdes som en kopia av en bostad i Jämshögs socken och stod färdig som en av de allra första. Hemmet är en jordkula nedgrävd i en backe i marken, och det består av ett enda rum utan fönster, med bara ett enda ljusinsläpp över dörren, och möbler och husgeråd av enklaste slag. I jämförelse med Stenstugan framstod alltså de andra husen och gårdarna på Skansen som stora framsteg i hemtrevnadens utveckling. Fürst skriver om sitt sökande efter urhuset:

Hvilken av dessa stugor är den ålderdomligaste, är nu till dags svårt att med visshet afgöra. Vore ryggåsstugornas typ ursprunglig i Sverige, så skulle den enklaste formen eller jordkulan möjligen vara den äldsta. Ur denna form skulle sedan de öfriga formerna utvecklats sig.

Mer än till hypoteser kommer man dock ej ännu i denna fråga, hvars utredande kräver mycket arbete. Ännu är det samlade materialet för litet, för att svenska husets historia ska kunna skrivas.

I dag kan man le åt resonemanget om ett ursprungligt svenskt urhus. Arkeologer vet numera att det redan för fyra tusen år sedan, under bondestenålder, uppfördes storstilade byggnader. Men det var inte bara ett »urhem« utan även urtida hedendom man ville ge

närvaro i parken. I sjön vid Bollnästorget lät Hazelius hednakulten få en central plats. En av hans medarbetare Nils Edvard Hammarstedt (liksom Furst mycket intresserad av tidens rasteorier om folkslags olika karaktär) byggde där upp en »offerholme« där det fanns stenblock med små gåtfulla skålgropar i, så kallade »älvkvarnar«. På högtidsdagar vaktades bron över till Offerholmen av borgarflickor klädda i fantasifulla dräkter med mönster från runstenarnas drakstilar. Även samiska sejtar från Lappland ställdes upp på holmen, och man törs knappt tänka på hur dessa stenar, som nyss varit vördade helgedomar och offerplatser i fjällvärlden, hade hamnat i huvudstaden.

Även den fornnordiska mytologin i *Eddan* ville Hazelius ha närvarande på Skansen. På kullen där parken skulle byggas stod ett tegeltorn redan när Hazelius köpte in området, och han uppkallade tornet efter den fornnordiske guden Balders hall och bostad, Bredablick. I tornet inrättade han ett kafé i och lät ett stort dryckeshorn i fornnordisk stil, en Bragebägare, trona på disken. Alltså ett sådant horn som forntidsromantiker på 1800-talet gärna använde för att skåla i när de i göticistisk stil skulle utlova kommande storverk.

Bragehallen är ett annat namn Hazelius satte på Skansenkartan. I dag är den runda byggnaden teaterlokal och manege för Cirkus Skansen. Men från början uppfördes den som ölhall för Stockholms bryggerier till Stockholmsutställningen 1897. När utställningen var slut skulle den fortsätta att vara serveringslokal men nu benämnd efter den fornnordiska skaldeguden Brage och de »Brageskålar« man utbringade när man hade planer på att utföra storverk, sådana som det skulle passa att dikta om. Ett annat namn från Hazelius dagar är Balderslunden, serveringen vid Lill-Skansen.

Besökarna som kom på 1890-talet hade tydliga och självklara associationer till namn som Bredablick och Balderslunden. Man hade läst om *Eddans* mytologi i Viktor Rydbergs mycket populära versburna nytolkning *Fädernas gudasaga*; boken var en storsäljare som utkommit 1887. Rydberg omdiktade völvens spådom, hur sierskan förutspår Ragnarök och världens undergång men också ser att ett tusenårsrike med fred och fruktbarhet ska komma, då Balder ska bli

kung. Särskilt pampig är slutscenen hos Rydberg, när den nya världen stiger fram och gudarna i gräset återfinner sin ungdoms lekar:

Och upp ur hafvet stiger en annan jord med härlig grönska, ett lycksalighetsrike med Mimers lund och Breidablick, bostaden för Balder. [...] Gudar återfinna varandra på Idaslätten. Och i Idaslättens oförvissnerliga gräs återfinna de det underbara tafvelspel, hvarmed gudarna lekte i tidens morgon. Sorgfrihetens dagar hafva återvänt.

Völvans spådom var mörk men innehöll ett hoppfullt budskap. En ny värld skulle uppstå, oförstörd och ungdomlig, när den gamla gått under. Hazelius projekt handlade om något liknande. En gammal värld höll på att uppslukas av förgängelsen, men ett litet stycke av den skulle räddas undan i sista stund. Så det fanns en klang av ödesmättad undergång och ungdomlig pånyttfödelse även kring Skansen.

Inslagen av lekfullhet slog mig också under min research. Det fanns inte bara tivoli, slänggungor, dans och uppsluppet tjo och tjim utan också ett slags historiskt lekande, som ter sig rätt prilligt i dag. I synnerhet eftersom det parades med tidstypiskt svulstig nationalism. I gamla arkivfilmer kan man se hur det ordnades historiska parader, man klädde ut sig till personer i den svenska historien och vandrade parken runt. Långa rader av fnissande lösskägg verkar ha varit ett stående inslag i festandet.

* * *

I dag är det självklart att förhålla sig kritisk till en gestaltning av historien som en nationalistisk berättelse om krigarkungar och segrar. Eller andra gamla underliga idéer, som präglade Skansen från början, om utvecklingen av hus och hem, idealiseringen av folk, »ras« och ett bondeliv framställt som tidlöst och ursprungligt stillastående. Men lika självklart kan man på ett annat sätt imponeras av Hazelius gärning. Allt han med små medel lyckades åstad-

Skansens vårfest
1894. Ett sällskap
män och kvinnor
iförda 1700-tals-
dräkt på Gröna
Lunds loft. Foto:
Frans G. Klemming,
Nordiska museet
(NMA.0041252).

komma, bygga upp och samla in, och man kan känna respekt inför det bestående värdet i allt detta. För om Skansen inte fanns där skulle storstadsungar som jag ha haft en betydligt vagare bild av livet i äldre tider.

Vi tänker på ett annat sätt än man gjorde på Hazelius tid om sådant som tid, samhälle och historia. Ändå kan man fundera över hur det skulle vara att i »Hazelius anda« utveckla Skansen i dag. Det sägs att vi går in i berättandets tidevarv nu, och att det framöver kommer att krävas allt mer av just berättande för att vinna uppmärksamhet. Men frågan är hur det ska göras, ännu mer än i dag såsom vid fäboden eller de andra öppna miljöerna.

Till att börja med: när man ska skapa en berättelse så börjar man ofta med att göra en text. När den sedan ska förmedlas måste det inte alltid vara så komplicerat. Om texten är av god litterär kvalitet, spänstigt skriven med friskt språk, som både öppnar för nya tankar och lämnar utrymme för läsaren att fritt associera, så kan man komma långt med ett litet häfte där korta stycken leder en

på vandring runt Skansen. Ett »Skansens veckoblad« kan finnas för den som vill veta vad som tilldrar sig just nu bland hus och gårdar. Då menar jag inte information om öppettider eller när djuren matas, utan texter ämnade att sätta igång tankeprocesser och fantasier hos läsaren. Publiken vill bli inbjuden, få vara med och uppleva. Men för olika besökare sker delaktigheten på olika sett. Med en trycksak – eller kanske en app i den smarta mobiltelefonen – i nypan kan en historiskt intresserad vuxen alldeles för sig själv ha fantastiska upplevelser om texten på ett intressant sätt samverkar med miljön.

Men barnfamiljer, ungdomar och skolklasser har andra behov, och det ligger en utmaning i att tillgodose många olika sorters önskingar att bli indragna i berättandet på Skansen. Och att göra det på ett sådant sätt att de inte går i vägen och hindrar varandra. För de senare behöver man söka efter nya, gärna lite lekfulla former, att gestalta historien. Olika varianter av dramatiserade visningar har redan provats på Skansen, för att förstärka besökarens känsla av att liv, en vardaglig värld, verkligen öppnar sig för den besökare som kliver in. Ett lyckat exempel var de gestaltningar av sägner och skrock som gjordes på kvällstid för några år sedan. När det kompakta mörkret hade lagt sig i allhelgonatid var det inte svårt att dras med i den spöklika stämningen, då konstiga ljusfenomen visade sig i dimmorna över Motjärn. Likvagnen kom skramlande i fackelsken bland gravarna vid Seglora kyrka, och en obehagligt vampyrlik herre i hatt och slängkappa dök upp och knuffade till en på ett närgånget, hotfullt vis i stadskvarteren.

På andra museer går det att hämta mer inspiration – nya grepp provas på många håll. På Hallwylska ges en händelserik guidad visning av julförberedelser och julfirande i palatset. En hel skock besökare blir plötsligt indragna i arbetet, då de »av misstag« tas för att vara bud som kommer med jultårta. De rollspelande pedagogerna leder besökaren, via ett sinnrikt manus och mycket trampande upp och ned i tjänstefolkets smala baktrappor, in till herrskapets julfirande så som det ser ut ur tjänarnas synvinkel. Tänk om det fanns en visning på Skansen där Hazelius fortfarande levde, styrde och

ställde, och av misstag tog besökarna för arbetssökande till sitt nya friluftsmuseum! Det skulle bli lite som om tv-dokumentären jag gjorde för tjugofem år sedan återkom i ny skepnad.

Men utvecklingsarbetet handlar inte bara om vad pedagoger och annan personal gör på plats inför besökarna. Det finns även andra vägar att öppna upp miljöerna och gestalta kunskapen om dem. Mer om det längre fram.

* * *

En hel del arbete har redan lagts ner på att framställa faktabaserade kunskapsunderlag med manus till vissa miljöer där Skansen har gjort nya satsningar. Själv har jag skrivit om den familj som man tänker sig bor i Boktryckarbostaden: ett ungt par på 1840-talet, liberaler, tidningsutgivare och förkämpar för den fria pressen, som noga följer med i nyheter från Stockholm och världen. Han är intresserad av ny teknik, telegrafi, järnvägar, kanalbyggen och ångkraft. Hon tycker om modejournaler, är en bokslukare och läser helst kvinnliga författare som Fredrika Bremer. Runt punschbålet och vid musikaftnarna i deras hem dryftas tidens nya idéer. Men att skriva om allt detta i ett kunskapsunderlag eller ett manus är en sak. Det är något helt annat att komma på hur tankarna ska gestaltas så att besökarna verkligen uppfattar dem när de träder in i miljön. Just här tror jag att det finns mycket kvar att göra.

På Skansen finns redan ambitionen att gestalta ett samhälle i rörelse och utveckling, från bondesamhället över skråväsendet och dess avskaffande, liberalismen på 1840-talet i boktryckeriet (se Ewa Krons artikel i denna bok), arbetarrörelsen i Folkets hus kring år 1900 och arbetsvillkoren i fabriker och verkstäder i Skansens eget industriområde på 1920-talet. Men i vissa miljöer känns detta så mycket tydligare än i andra, och man kan fundera över varför det är så. I Mekaniska verkstaden slamrar maskinerna i en livsfarlig arbetsmiljö där det förr i världen var lätt att få in ett finger bland vassa kugghjul och sågklingor, eftersom där saknades skydd för arbetarnas säkerhet. I en sådan verkstadsmiljö blir fackföre-

ningsrörelsens viktiga kamp för bättre arbetsförhållanden verkligen kännbar. Och vid besöket tänker man också på dem som i dag tillverkar vår tids prylar vid fabriker i andra delar av världen.

Vardagsbelysningens samhällsomvälvande betydelse kan också bli tydlig på Skansen, alltifrån handarbetet i ljuset från öppna spisen, de första stearinljusen och fotogenlampan och till ellampans ankomst. I bostaden vid Järnhandeln på 1930-talet har hemmet blivit elektriskt. Med bättre belysning hemma blir det möjligt att sitta uppe på kvällarna och lyssna på radio, läsa eller göra upp stolta planer för framtiden i föreningslivet. Vägg i vägg ligger Konsumaffären, som vid samma tid drivs av Konsumentföreningen. Inne i Järnhandeln finns märkvärdiga elektriska apparater till salu, men även mekaniska ting med samhällsomvälvande betydelse, som cyklar. För det är ju på cykel man tar sig någonstans på 1930-talet, exempelvis ut på möte på kvällarna efter jobbet.

Så det finns redan en bra början till den stora berättelsen om 1900-talet, med dess makalösa framtidstro och kraftfulla förnyelse av samhällsbygget. Det är en berättelse som handlar om hur så många fick det så mycket bättre. Hur man kunde sluta buga inför fattigvården för att man fick sociala rättigheter som medborgare. Det var i skuggan av världsomspännande depression, under åren efter börskraschen och Kreugerkraschen på 1930-talet, som besluten togs om socialpolitiska reformer som handlade om nästan allt: arbetstider, förlossningsvård, folktandvård. Trots krisen tänkte man tankar om det möjliga, försökte se vägen framåt och tro att det skulle gå, tro på sina krafter.

1900-talet är ju en fantastisk period att berätta om, exempellös sedd i världshistoriens väldiga perspektiv. En epok utan motstycke vad gäller utjämning mellan fattiga och rika. Världen blir elektrisk, man kan börja rösta och få sjukvård, fattigdomen nedkämpas. En människas levnad blir i snitt mer än tio år längre, reallönerna mer än tredubblas, arbetstiden kortas, semestrarna blir längre och skolsystemet allt mer öppet demokratiskt för flickor och pojkar. I grunden är det en berättelse om demokrati. Just detta skulle jag gärna vilja kunna visa mina barnbarn, när vi i framtiden ska gå på

Skansen. Hur klassamhället såg ut på 1920-talet och hur färden gick till som tog oss därifrån. Berätta att min pappa växte upp utan sin pappa därför att farfar dog i en influensa, Spanska sjukan, som så många andra. Och att mina barns farmor gjorde hela resan från utedass och handpumpat kallvatten vid ett småbruk i Sörmland med två kor, potatisland, jordkällare, häst framför plog på egen åker med veteodling till husbehov. Det låter idylliskt. Men det var det inte. Tomrummet och sorgen lever ännu efter en innerligt älskad syster som dog i tuberkulos bara nitton år gammal. Året var 1948, vaccin fanns men alla hade ännu inte fått det.

* * *

Att försöka gestalta 1900-talets stora samhällsomvandling är naturligtvis en väldig utmaning. Men viktig eftersom det handlar om vad morgondagens föräldrar ska kunna visa sina barn: »Titta! Så här gick det till när mormor var liten. Det var så hennes föräldrar gjorde.« Avståndet i tid är nyckeln, två till tre generationer, för att kunna blicka tillbaka på den tid som var mormors barndom. Om man backade femtio till sjuttio år från Hazelius 1890-tal, så var mormors tid på 1830-talet i en bondevärld stadd i förändring, då många bondbyar befann sig mitt i en omvälvande skiftesrörelse. Om man tar samma språng bakåt år 2020 så hamnar man på 1960-talet.

Skansens kulturhistoriska avdelning bad mig vid ett tillfälle att spekulera om hur Skansen skulle kunna bygga vidare och gestalta miljöer från senare tider, 1940- till 1970-tal. Tanken är att man skulle kunna bygga ett nytt stads kvarter nedanför de gamla och där skapa utrymme för dessa decennier. Men vad skulle man berätta?

Efter andra världskriget blir boendet och bostaden centrala i Folkhemmet. Man ska bygga bort bostadsbristen och göra både människorna och samhället bättre genom boendet. Målet är att alla ska få en basal boendestandard bortom den värsta trångboddheten med exempelvis badrum och sovrum. Man vill »lära folk att

Ungdomar tar mer plats i samhället. En av flickorna bär ett FNL-märke på sin tröja.
Foto: Karl-Erik Granath, © Nordiska museet (NMA.OO64201).

bo« i instruktiva radioprogram, vid Hemmets forskningsinstitut och på bokurser. Exempelvis lära ut hur man köper möbler som håller hela livet. Samtidigt startar just de här åren ett litet postorderföretag som med tiden kommer att förändra hemmet i Sverige och bilden av Sverige i världen – IKEA.

Stora sociala reformer som beslutades på 1930-talet kan bli verklighet först när kriget är slut. En mottagning för hälsokontroller av olika slag kan finnas i husets bottenvåning, där man ger

vaccinationer, gör skärmbildsundersökningar för att upptäcka tuberkulos, har en barnavårdscentral eller en folktandvårdsmottagning. På läkarmottagningen kan svåra frågor tas upp. Hit kommer krigsskadade flyktingar, kvinnor som vill ha preventivmedel eller ansöker om abort. Här lever ekon av rasbiologiska föreställningar om A-människor och här görs förfrågningar om sjukdomsförklarad homosexualitet. Även ärenden om vilka personer som bör utredas för sterilisering behandlas här. Och någonstans i buskagen bakom det nybyggda bostadshuset med alla bekvämligheter lever de bostadslösa, resande eller romer, för man måste naturligtvis även berätta om diskrimineringen.

Med detta sagt vill jag samtidigt framhålla något annat: att allt och alla inte måste vara representerade på Skansen. Föreställningen att friluftsmuseet utgör ett slags representativt Lill-Sverige är rätt underlig egentligen, och den kommer att bli allt svårare att hålla fast vid ju längre tiden rör sig bort från de hus och gårdar som faktiskt står där. De nationella minoriteterna ska självklart finnas med, även icke-renskötande samer och tornedalingar. Men i övrigt tycker jag att tanken på Skansen som ett fornt Lilleputtland är mycket mindre tilltalande än den om Skansen som en berättelse om tid och samhällsförändring.

Så låt oss fullfölja tanken på utbyggnaden. I 1950-talets bostad märks hemmets växande komfort och modernitet i prydnadsbelysning och ny design. Fritiden ökar och den personliga konsumtionen präglas av filmiska livsideal och mycket fasta könsrollsmönster. I affärslokalen i bottenvåningen kan jag tänka mig att det finns en fotoaffär med tillhörande ateljé. Och när man går dit för att bli porträtterad så klär man upp sig för att bli lik tidens stora stjärnor. Semestern har blivit längre och fotografierna från fritidsresan lämnas här för framkallning. Mörkrummet med kärl för framkallningsvätskor finns i butikens bakre del. Även filmens teknik kan förevisas då man säljer filmkameror för privat bruk och utrustning för filmvisning på hemmaprojektor.

På 1960-talet har hemmet fått ett nytt centrum kring tv:n, med tv-soffa, tv-kanna och andra tillbehör. Och en ny periferi: ton-

årsrummet. Ungdomskulturen syns på gatan utanför, där hänger tonårsrebeller och raggare vid korvkiosken och godiskiosken med veckotidningar, cigaretter och en automat med Adamssons kondomer. Svårare att gestalta på just Skansen är bilismen och 1960-talets storskaliga samhällsplanering. Men jag hoppas verkligen att det invid bensinmacken kan finnas plats för ett garage under huset med en liten bilverkstad, med smörjgrop och trassel, för service och mindre reparationer. Här kan man känna doften av framgång för svensk exportindustri, optimismen kring växande bilism – och en tidstypisk vision av moderniteten som oändligt resursslöseri. Men också hur nya möjligheter och perspektiv öppnas med husvagnar eller campingsemester med bil.

Mitt i berättelsen om svindlande snabb samhällsomvandling och djupgående förändring i människors vardag finns också ett helt annat slags förbryllande faktum. Nämligen att så lite händer för kvinnornas del före slutet av 1960-talet.

1970-talets politiska radikalism och stora sociala reformer kan gestaltas med ett daghem. Fröknarna kan vara engagerade i kampen för jämställdhet, internationell solidaritet och bättre miljö. Grupp 8, FNL-grupperna eller Folkkampanjen mot kärnkraft har kanske möte på jobbet när dagis är stängt. Eller så finns där ett eget lokalkontor med stencilapparat, banderoller och insamlingsbössor. Hemma i det egna köket börjar man också i praktiken omsätta sin konsumtions- och civilisationskritik till miljömedveten enkelhet, och naturligtvis ompröva även könsrollerna, och vem som ska göra vad i vardagen.

Om det i ett nytt kvarter finns plats att fortsätta ända in på 1980-talet, så blir kontoret viktigt. Hur man höll reda på allt strax före datoriseringen med hjälp av kortsystem, mappar, hålkortsremsor, telefonkataloger och så småningom med de stora och klumpiga mobiler som samtidigt föraktfullt kallade »yuppienallar«.

* * *

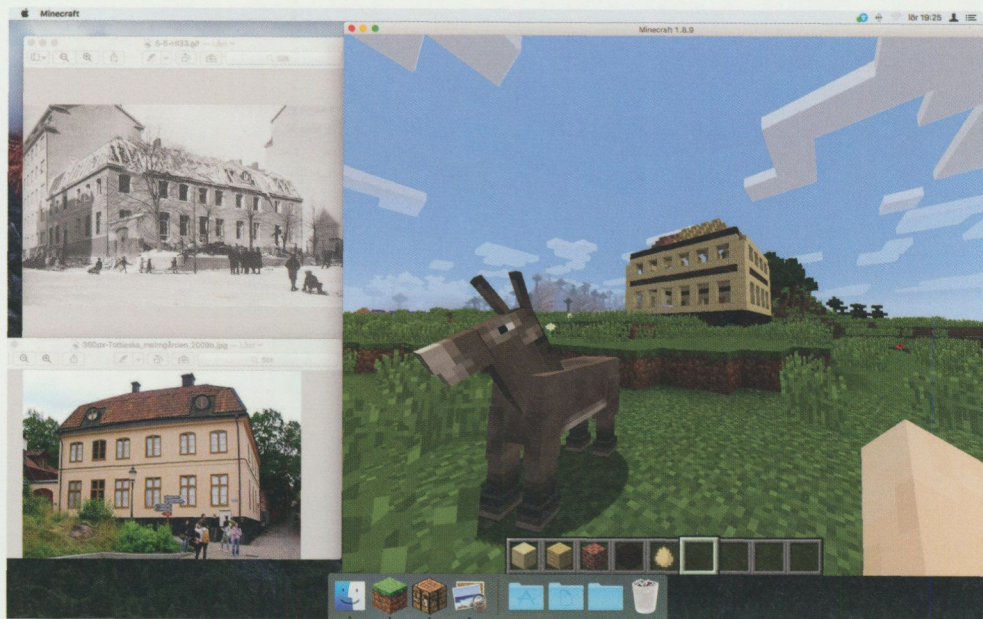

Tonåringar vid bensinmack. Foto: BP Chemical Company AB, Nordiska museet (NMA.0033653).

En annan tankelek kan vara att fundera över hur Artur Hazelius som kraftfull pedagog skulle ha använt vår tids möjligheter att väcka intresse, skapa deltagande och appellera till fantasier och känslor, via mobiler, datorer och internet. Han ville ju särskilt nå ungdomen.

För yngre människor är det självklart att Skansen också ska vara en digital plats. Upplevelsen av besöket ligger ju även i förförståelsen, hur man i sitt inre uttyder vad man är med om. Webbplatsen är inte en plats i skymundan utan ett skyltfönster som hänger mitt på fasaden, som en viktig del av varumärket. Skansen måste presenteras med samma omsorg och lika höga krav på kvalitet och genomtänkt kunskap här som annars. Alltså i samma anda – med samma tilltalande förhållningssätt till hur modernitet hör ihop med tradition – som finns i exempelvis butiken och det högklassiga köket på Gubbhyllan. Kraven när det gäller att berätta på webben via filmer, foton, ljud eller texter ska vara desamma som överallt annars. Lika väl som man samarbetar med skickliga kockar ska man anlita goda skribenter, filmare, regissörer för att göra såväl gestaltningar som mer pedagogiskt förklarande filmer. Rätt använd kan webbplatsen skapa intresse, fördjupa upplevelsen av miljöerna och öppna blicken för sysslorna där. Gör man fel kan effekten bli den motsatta. Skansens webb bör inte vara någon experimentyta för egna produktioner. Olika former av »spelfilm« som gestaltning av kulturhistoriska miljöer kan vara problematiska i sig men sticker ut särskilt – i negativ mening – om tilltalet inte är genomtänkt och justerat mot den annars höga pedagogiska ambitionen.

Ny teknik, skärmar och datorer, passar självklart inte i miljöerna – och de behövs inte heller. Den digitala sidan av Skansen kan besökarna nå via sina smarta mobiltelefoner. På så sätt kan de kulturhistoriska miljöerna få en djupare fond av professionellt berättade presentationer som ger perspektiv på livet, vardagen och samhällsutvecklingen. Tankar kan lyftas och gärna gestaltas med *dokumentära* bilder, foton, gamla dokument och även i små berättande filmer med proffsig speaker eller i ljudfiler där tänkta historiska personer kan få ta gestalt med hjälp av texter skrivna av inbjudna författare.

Tottieska gården uppbyggd i dataspelet Minecraft. Bild: Agnes Ask.

Webben i all ära, men det vore också möjligt att gå ett steg till, och ta fasta på lekfullheten i yngre generationers spelvanor. Min äldste son, han som låg i barnvagn när Skansen fyllde hundra år 1991 och tv-filmen just var klar, har fyllt tjugofem år. Och han tycker att hans mamma kan alldeles för lite om den nya stora spelvärlden. Så för att jag ska få lära mig mera, särskilt om dataspel med historiska fakta som bakgrund, söker vi tillsammans upp det svenska spelföretaget Paradox, som gör flera historiska spel med världsvid spridning.

Det jag vill fråga dem är om man kan tänka sig Skansen som plats för ett dataspel. Jag föreställer mig att spelet skulle likna filmen *Natt på museet*. Vi är på Skansen, ett problem ska lösas och det är en animerad version av Skansenkartan som är spelplanen. Själva

intrigen går ut på att lösa ett större uppdrag, och på vägen ställas inför mindre utmaningar och delproblem i olika miljöer. Mystriet rör sig över århundraden, och man måste ta sig in till olika gårdar och hantverksmiljöer för att lösa gåtor och ta sig framåt i handlingen. Ställa frågor och ta reda på saker som har med hantverk och vardag att göra. Få anledning att prata med dem som finns i miljöerna och företräder ett annat århundrade, och göra egna kopplingar mellan det man har i sitt eget hem, i garderoben, köket eller badrummet och miljöerna på Skansen. Få anledning att fråga boktryckaren hur det går till att plocka ihop typerna till tidningssidan, lägga bokstäverna spegelvänt och baklänges helt för hand. Eller fråga bilmekanikern om hur man egentligen kunde tro att jorden skulle kunna klara alla dessa giftiga avgaser.

Man kan spela på mobilen för sig själv eller tävla över internet med sin familj och sina vänner. Det kan finnas olika svårighetsgrader för olika åldrar, och man kan försöka lösa problemen antingen genom att vara en smart spelare eller genom att läsa på om miljöerna på webben – eller naturligtvis allra bäst genom att själv besöka Skansen. Det skulle kunna bli ett lekfullt sätt att lära känna vad som pågår både bland djuren och inne i husen och gårdarna. Och hur det hänger ihop med ens eget liv, om det nu är osten på mackan eller trådarna i kökshandduken. Framför allt hur ens egen vardag ingår den stora omvälvande samhällsutvecklingen där mormor och barnbarn kan mötas.

Ur dataspelet Crusader Kings II. © 2016 Paradox Interactive AB.
All rights reserved. www.paradoxplaza.com